

НАУКОВО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ РЕФОРМ ТА ЗАКОНОДАВЧІ АКТИ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

*Л.М. Рябініна, канд. екон. наук, доц.,
Одеський державний економічний університет*

Економічні реформи в будь-якій галузі економічного життя суспільства – це кардинальна перебудова системи економічних відносин, метою якої є налагодження роботи всього економічного механізму країни і перш за все банківської діяльності, найактивнішої складової усіх грошово-кредитних, фінансових і валютних відносин. Налагодження економічних відносин з метою подальшого економічного розвитку України потребує, перш за все, налагодження роботи кредитної системи на основі створення науково обґрунтованих орієнтирів, наприклад таких, як чітко визначені економічні категорії, їх функції, роль в економічному розвитку країни, механізми дії, показники діяльності та ін. Без них проведення економічних реформ не має сенсу, бо воно не досягне поставленої мети – *економічного розвитку* країни. Виходячи з того, що діяльність комерційних банків – найбільш регульований вид підприємництва, регулювання банківської діяльності за допомогою видання законодавчих актів (законів, декретів тощо) здійснює, перш за все, Уряд України та Президент, а також агент Уряду з грошово-кредитної політики – центральний банк.

За 10 років незалежності в Україні видано чимало законів та підзаконних актів, метою яких є економічний розвиток держави. Зрозуміло, що видання кожного закону держави, який підписується Президентом, як гарантом стабільності, незалежності, надійності і безпеки в країні, потребує зусиль цілого ряду фахівців в тій чи іншій сфері життя суспільства. На основі законів розробляються різні нормативно-правові документи, які встановлюють конкретні правила, тобто методикку здійснення економічних відносин на практиці. Більше того, на основі законів та підзаконних актів України, які на методичному рівні відображують всю сутність ідей законів, створюються навчальні посібники та підручники.

Інакше кажучи, закони держави – це методологічна база організації всіх економічних та інших відносин в країні. Тому закони України, в першу чергу економічні закони, повинні бути науково обґрунтовані, виважені та узгоджені з іншими законами країни з цього ж питання. Недотримання всіх перелічених вимог в законодавчому процесі призводить до необхідного послідуочого внесення змін та доповнень, що в першу чергу знижує значення та роль законів, довіру до *Закону* як до вищого правового документа.

Крім того, нескінченний потік змін та доповнень до виданих законів та підзаконних актів дуже негативно впливає на виконання положень цих законодавчих документів практичними робітниками кредитних та фінансових установ та їх клієнтів, що взагалі не поліпшує діяльності названих установ та їх взаємодії з клієнтами. Все це стримує економічний розвиток країни і замість прискорення, економічні реформи, на базі таких законодавчих актів, стримуються та буксують.

Недотримання в законах вимог наукової обґрунтованості термінів, положень та діяльності кредитних та кредитно-фінансових установ призводить до того, що при вивченні в навчальних закладах цих законів викладач повинен давати помилкові положення законів та підзаконних актів. Відсутність в законах наукової обґрунтованості низки понять призводить до того, що кожний новий закон, кожний нормативний документ, який видається різними, а іноді і одним і тим же законодавчим органом (Верховною Радою, Кабінетом Міністрів, міністерствами, Національним банком, різними Комітетами та ін.), починається з визначення термінів, які до сьогодні не мають в Україні чітко сформульованого і науково обґрунтованого визначення і тому тлумачаться в різних законодавчих та нормативних документах по-різному, що, на наш погляд, є дуже негативним моментом у законодавстві і потребує удосконалення.

Слід зазначити, що тлумачення термінів та понять в законодавчих та нормативних документах набуло статусу обов'язкової невід'ємної частини цих документів. Тому в різних законодавчих та нормативних документах одна і та ж економічна категорія, наприклад, "кредит" (не кажучи вже про некатегоріальні поняття), тлумачиться по-різному. Але дає підстави для сумнівів відносно існування в Україні теорії та теоретичних досліджень з фундаментальних питань грошей, кредиту, фінансів, банків та інших понять, пов'язаних з ними. Відсутність науково обґрунтованих понять з фундаментальних загальнотеоретичних питань грошей, грошового обігу, фінансів, кредиту, банків та інших, на яких ґрунтуються економічні реформи і весь економічний розвиток країни, призводить до наукової необґрунтованості методології здійснення в Україні економічних реформ і відповідно їх неефективності та недовіри.

Розглядаючи сутність рефінансування Нацбанком комерційних банків, доцільно також зупинитись операціях, які широко застосовуються комерційними і центральними банками. У світовій практиці вони називаються "репо". Репо (іноді – RP, аббревіатура від Repurchase agreements – *угоди про зворотний викуп*) – це угода про *обов'язкову зворотню купівлю* цінних паперів банком-ініціатором угоди (комерційним чи центральним). Тобто репо – це угода про обов'язковий *викуп раніше проданих* цінних паперів за більш високу ціну. У особи, якій раніше були продані ці папери (банку чи навіть фізичній особі – крупному клієнту банку) у зв'язку з недостатністю у банку-ініціатора репо ліквідних активів на день/ніч чи на 7-10 діб). Із цього випливає, що репо як угоду про зворотний викуп не можна розподіляти на дві окремі незалежні одна від другої операції, так само як і не можна застосовувати до репо понять "пряме" та "зворотне" репо, як це подано в Положенні "Про порядок здійснення Національним банком України з банками операцій репо" (далі – "Положення репо"). Помилковість розподілу репо на "пряме" та "зворотне" випливає з того, що "Угоду про зворотний викуп" можуть застосувати між собою будь які банки, незалежно від центрального банку.

Відтак застосування термінів "пряме репо" та "зворотне репо", на наш погляд, призведе (і вже призвело) до цілої низки помилкових понять та їх тлумачень. Наприклад, в "Положенні репо" [7, с. 1] наведені такі терміни: *дата купівлі та дата зворотної купівлі; ціна купівлі та ціна зворотної купівлі*, що

само по собі дає підстави для непорозуміння, тому що немає дат та цін продажу і складається помилкове враження, що репо – це відокремлені і самостійні операції купівлі. Крім того, пов'язуючи репо з центральним банком, НБУ тим самим обмежує можливості комерційних банків щодо підтримки їх ліквідності іншими кредитними установами та господарюючими суб'єктами, що не можна розцінювати як позитивний момент в діяльності банків. Зрозуміло, що коли комерційні банки не будуть в адміністративному порядку пов'язані з НБУ, то справжні ринкові відносини в Україні тільки зміцняться.

Доречно відзначити, що за своїм економічним змістом операції репо – це кредитні операції, в яких будь-який банк, якому не вистачає ліквідних активів щодо підтримки своєї ліквідності, може отримати як позичку на обумовлений строк необхідний обсяг ліквідних активів у іншого банку (у кредитно-фінансової установи чи у свого клієнта) під заставу цінних паперів Уряду чи першокласних цінних паперів інших емітентів за обумовлену плату (позичковий відсоток) [16, с. 106, 308, 617]. Тому, коли банк повертає позичку і сплачує за її використання плату у розмірі, обумовленому нормами позичкового відсотка, зовні це виглядає як викуп раніше проданих, а в дійсності наданих в заклад за позичкою, цінних паперів за більш високу ціну. Якщо ж це одноденне (нічне) репо, то позичка надається під заставу цінних паперів по суті на ніч (з певного часу попереднього дня до того ж часу чи раніше наступного дня, тобто понад ніч – з англійської – overnight, дослівно – понад ніч). З цього випливає, що одноденне репо [7] і кредит “овернайт” [8], за своєю економічною сутністю є одне і теж. Тоді незрозуміло, чому ж задля одного і того ж економічного інструмента застосовані різні правила, які викладені в різних [7] та [8] Положеннях НБУ? До того ж комерційному банку немає сенсу використовувати кредит “овернайт”, бо з Положеннях “Про рефінансування” випливає “...Якщо банк отримує кредит “овернайт” три дні підряд, то, починаючи з четвертого, кожний наступний кредит “овернайт” підряд надається за подвійною обліковою ставкою Національного банку плюс один процент” [8, с. 7]. Тоді виявиться, що *лінія* рефінансування комерційних банків буде занадто дорога, і банки вимушені будуть шукати інші шляхи щодо покриття потреб в ліквідних активах. Однак позичка на строк більший однієї доби під заставу цінних паперів Уряду, які знаходяться у власності комерційного банку, не може розцінюватись як кредит “овернайт”, тобто одноденне репо, бо це вже строкове репо. Отже виникає питання, за що ж НБУ хоче брати з комерційних банків подвійну облікову ставку, коли існує строкове репо?

В “Правилах здійснення операцій на міжбанківському валютному ринку України” (далі – “Правила МВРУ”) процедура участі уповноважених банків в Торговельній сесії повністю адміністрована. Наприклад, в “Правилах МВРУ” зазначено, що “...Уповноваженому банку (уповноваженій фінансовій установі) *забороняється брати участь у Торговельній сесії без отримання підтвердження Національного банку України про прийняття Заявки*” [4]. Але щоб уповноважений банк зміг взяти участь у Торговельній сесії він повинен спочатку отримати заявки-доручення своїх клієнтів на купівлю-продаж ними валюти. Потім сформувавати реєстр цих заявок, який необхідно подати до податкового органу в той же самий день; сформувавати зведену Заявку на участь

у Торговельній сесії, яку подати до НБУ. Одночасно подати сформований реєстр на розгляд до податкового органу не пізніше 14-тої години поточного робочого дня, який на другий робочий день повинен надіслати (а також до 14-тої години) цей реєстр відповідному регіональному управлінню НБУ, яке “...при отриманні реєстру від податкового органу до 17-ї години цього самого дня, (по суті наприкінці другого робочого дня), надсилає (реєстр) до відповідного уповноваженого банку (уповноваженої фінансової установи)” [4].

З цього приводу виникає справедливе питання: “А якщо уповноважений банк не отримає від НБУ зазначений реєстр наприкінці другого (з моменту подання його в податковий орган) робочого дня? Що тоді?” На це питання в “Правилах МВРУ” є досить чітка відповідь: “*При неотриманні уповноваженим банком (уповноваженою фінансовою установою) зазначеного реєстру в строк, уповноважений банк (уповноважена фінансова установа) має право після 17-тої години наступного робочого дня, під власну відповідальність у порядку, передбаченому цими Правилами, здійснити купівлю іноземної валюти за умови: наявності документа, що підтверджує отримання податковим органом цього реєстру (поштове підтвердження про вручення адресату, супровідний лист до реєстру з відміткою податкового органу (виділено – Л.Р.)*”. Навіщо ж тоді така заадміністрованість валютного ринку України, якщо можна здійснювати такі операції *під власну відповідальність уповноважених банків*? А якщо урахувати і те, що уповноваженим банкам “...забороняється брати участь у Торговельній сесії одночасно як продавець і як покупець тієї ж самої іноземної валюти”? [4]. А також *забороняється* “...Перевищувати зазначений у Заявці обсяг купівлі іноземних валют під час Торговельної сесії...” [4], що, власне, дозволяє банкам отримувати не тільки прибуток від здійснювання операцій з іноземною валютою, але і страхувати свої валютні позиції, тоді навряд чи можна казати про існування в Україні справжнього валютного *ринку*. Адже якщо в законодавстві держави, в якій існують валютні обмеження, немає послаблень щодо впровадження деяких арбітражних операцій, які ґрунтуються на різниці валютних курсів, то в такій державі практично не існує справжнього *ринку* операцій з іноземною валютою, не кажучи вже про те, що заборона комерційним банкам здійснювати валютні операції з валютними деривативами на міжнародних валютних ринках і на МВРУ за своєю сутністю взагалі ставить хрест на самому понятті “*ринок*”.

Тому, на наш погляд, з метою економічного розвитку України необхідно створювати справжній валютний ринок в державі як один з елементів справжньої ринкової економіки. А Національному банку перш за все як методологічному і методичному центру кредитної системи країни, слід, на наш погляд, переглянути методологію та методичне забезпечення організації справжнього валютного ринку.

Велику зацікавленість викликає методичне визначення в Інструкції “Про порядок регулювання діяльності банків в Україні” від 28.08.01 № 368 величини загальної відкритої валютної позиції, яка визначає місце (позицію) банку щодо своїх партнерів на валютному ринку, тобто банк на кінець робочого дня є кредитором чи боржником відносно зовнішнього світу? В Інструкції зазначено: “...Величина загальної відкритої валютної позиції банку визначається як *сума абсолютних величин усіх довгих і коротких відкритих валютних позицій у*

гривневою еквіваленті (без урахування знака) за всіма іноземними валютами” (виділено – Л.Р.) [9]. При такій методиці розрахунку величини загальної відкритої валютної позиції незрозумілим залишається тільки одне питання: яку ж позицію, тобто яке місце в решті-решт посідає уповноважений банк наприкінці робочого дня внаслідок проведених ним у цей день валютних операцій з іноземними валютами, якщо його загальна *відкрита* валютна позиція не буде мати знаку (+ чи –), тобто не має спрямування? Чи не суперечить це взагалі методології валютної позиції та методиці її розрахунку? Тим більше, що мова йде про *відкриту* валютну позицію.

Все вищевикладене дозволяє нам зробити висновок про те, що сьогодні в Україні немає науково-методологічних засад проведення економічних реформ, які б ґрунтувались на фундаментальних теоретичних питаннях грошей, кредиту, банків та їх діяльності, тому що вітчизняна економічна наука, зорієнтована на ринкові відносини в умовах України, тільки починає розвиватись. Закони та інші нормативно-правові законодавчі акти, які видаються і безперервно змінюються не мають наукового підґрунтя і тому залишаються не досить дієвими і ефективними або взагалі не виконуються (якщо суперечать один одному). Тому і в банківській сфері немає науково обґрунтованих орієнтирів регулювання діяльності. На наш погляд, нехтування теоретичними засадами основних категоріальних економічних понять та положень, механізму їх дії та впливу на існуючі умови економічного життя суспільства не дозволяє здійснити в Україні ефективні і дієві економічні реформи, спрямовані на дійсний економічний розвиток нашої країни, а законодавчі науково необґрунтовані акти, що видаються, тільки ускладнюють здійснення таких реформ.

Список літератури

1. Закон України “Про Національний банк України” від 20.05.99 № 679-XIV.
2. Закон України “Про банки і банківську діяльність” від 07.12.00 № 2121-Ш.
3. Декрет Кабінету Міністрів України “Про систему валютного регулювання і валютного контролю” від 19.02.93 № 15-93.
4. Правила здійснення операцій на міжбанківському валютному ринку України. Затверджені Постановою Правління НБУ від 18.03.99 № 127.
5. Положення “Про відкриття та функціонування в уповноважених банках України рахунків банків-кореспондентів в іноземній валюті та в гривнях”. Затверджене Постановою Правління НБУ від 26.03.98 № 118.
6. Положення “Про порядок видачі банкам банківських, письмових дозволів та ліцензії на виконання окремих операцій”. Затверджене Постановою Правління НБУ від 17.07.01 № 275.
7. Положення “Про порядок здійснення Національним банком України з банками операції репо”. Затверджене Постановою Правління НБУ від 29.05.01 № 204.
8. Положення “Про механізм рефінансування банків України”. Затверджене Постановою Правління НБУ від 28.02.02 № 82.
9. Інструкція про порядок регулювання діяльності банків в Україні, затверджена Постановою Правління НБУ від 28.08.01 № 368.
10. Бюлетень Національного банку України. – 2002. – № 4.
11. Атлас З.В. Социалистическая денежная система. – М.: Финансы, 1969.
12. Брегель Э.Я. Денежное обращение и кредит капиталистических стран. – М.: Финансы, 1973.
13. Гальчинський А. Теорія грошей. – К.: Основи, 1998.

14. Дзюблюк О.В. Організація грошово-кредитних відносин суспільства в умовах ринкового реформування економіки. – К.: Поліграфкнига, 2000.
15. Рид Э., Коттер Р., Гилл Э., Смит Р. Коммерческие банки. – М.: Прогресс, 1983.
16. Роуз П.С. Банковский менеджмент. – М.: Дело, 1997.
17. Рябініна Л.М. Теорія і практика кредитних відносин в Україні // Вісник НБУ. – 2002. – № 1.

Рябініна, Л.М. Науково-методологічні засади реформ та законодавчі акти економічного розвитку України [Текст] / Л.М. Рябініна // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України: збірник наукових праць. – Суми: УАБС НБУ, 2003. - Т. 7. - С. 138-145.